

Dr C dog i Auschwitz

När nazisterna kom till makten år 1933 hade Tyskland ca 50 000 läkare, av vilka 9 000 var av judisk börd. Fram till 1938 hade ca 6 000 judiska läkare lyckats lämna landet. Därefter blev det allt svårare att fly, allt mer oöverstigligt att finna ett land som ville ta emot dem. Av judiska flyktingar betraktades Sverige framför allt som ett transitland för att komma vidare till säkrare land. Under de första åren efter 1933 var det bara en handfull läkare som kom att stanna i Sverige. Knappt ett fyrtiotal läkare och medicine studerande beviljades inresetillstånd 1938–39. Efter krigsutbrottet var det bara enstaka flyktingar från Nazityskland som nådde Sverige.

Det mycket restriktiva beviljandet av svensk inresevisering för judar på flykt, som ändrades först 1942, kom efter kriget att granskas av en parlamentarisk undersökningskommission under ledning av Richard Sandler. Allmänheten uppmanades att anföra klagomål om enskilda ärenden. Judiska församlingen i Stockholm anmälde bl a ett ärende som gällde en läkare. I kommissionens slutrapport benämndes hon »kvinnlig läkare C« [1].

I handlingarna på Riksarkivet framkommer att »kvinnlig läkare C« var Erna Davidsohn. Hennes öde kan följas i arkiven från Socialstyrelsens utlänningsbyrå och UDs utlänningskommission och sedan vidare till tyska och israeliska arkiv.

Erna Davidsohn föddes den 5 mars 1897 i Berlin. I arkiven på Centrum Judaicum och museet i Tempelhof-Schöneberg, bäge i Berlin, återfinns en del uppgifter om Erna och hennes familj. Hennes pappa var Heinrich Davidsohn, som föddes i Willenberg i Ostpreussen 1865. Han utbildade sig till läkare, var

Sanitätsrat och hade läkarpraktik för familjemedicin och havandeskapets sjukdomar i anslutning till bostaden i Schöneberg. Modern var Martha Davidsohn, född Jacoby 1865 i Berlin. Erna hade en tre år yngre syster, Ilse. Erna avlade sin läkarexamen 1924 i Berlin, och utbildade sig sedan till barnläkare. Hon började 1927 att arbeta deltid på sin faders praktik.

Den sk judebojkottdagen ägde rum den 1 april 1933. DN rapporterade att judiska läkares skyltar målades över med röd eller gul färg, eller klistrades över med bojkottplakat. SvD rapporterade att tusentals läkare förbjöds att utöva sin verksamhet och att självmord förekom bland judar. Den 24 april kom förordningen som innebar att judiska läkare förlorade sin försäkringskasseanslutning. I augusti 1933 förbjöds de att ha något att göra med »ariska« läkare. 1935 kom lagen som frantog judiska läkare rätten att utöva sitt yrke. I juli 1938 kom lagen som återkallade läkarlegitimationen hos dessa och degraderade dem till sjukbehandlare, Krankenbehandlern (för enbart judar eller familjen). Erna Davidsohn var en av dem.

Efter Kristallnatten den 9–10 november 1938 lättade tillfälligt restriktionerna i omvärlden för att ta emot flyktingarna. Erna och hennes syster stod på väntelista för visum till USA från den 16 januari 1939, sedan de lyckats erhålla sk affidavit, en garantiförbindelse där personer intygade om försörjning.

Framför allt lättade restriktionerna för beviljande av inresetillstånd för barnen. Västeuropa och USA skulle komma att ta emot ca 50 000 barn, varav Sverige tog emot 500. Det sades att barnen skulle räddas först och föräldrarna komma sedan.

I väntan på USA-visum var Erna Davidsohn verksam inom organisationen »Reichsvertretung der Ju-

RASUNDER-SÖKNING.

Dr Robert Ritter, Tübingen, ställer frågor till en zigenisk kvinna i sin rasundersökning som till slut omfattade 20 000 formulär. Hans resultat användes för urval av människor till förintelslägren.

Foto: IBL Bildbyrå

BARNTRANSPORTER.

Erna Davidsohn var ledsagare i flera barntransporter från Tyskland till Sverige. Arkivbild på anländande barn.

den in Deutschland«. Inom denna organisation deltog hon i flera barntransporter från Tyskland till Sverige. Hon var ledsagare för de tyska barntransporterna nr 79, 110, 122 och 158 och var således i Sverige vid fyra tillfällen. S k gränsrekommendation för inresa till Sverige beviljades för den 15 mars 1939 med visum till den 22 april 1939, samt även för juni och september 1939.

Under sina besök i Sverige tog hon kontakter för att förankra sin ansökan om inresetillstånd, dvs tidsbegränsat uppehållstillstånd. En förutsättning för beviljande av inresetillstånd var på den tiden att det fanns frivilliga som kunde svara för personens försörjning. I hennes första ansökan, förmedlad genom Mosaiska församlingens i Stockholm hjälpkommitté, medföljde ett intyg daterat till den 13 juli 1939: »Undertecknade, doktorer Ada Nilsson, Bertha Sandegren och Edgar Mannheimer, förbinda sig härigenom att svara för att dr Erna Davidsohn, Berlin W 50, icke kommer att falla någon till last, så länge hon uppehåller sig i Sverige. Vi förbinda oss sålunda att sörja för hennes uppehälle och utkomst. Slutligen förplikta vi oss att gälla de med dr Davidsohns resa ut ur Sverige till annat land förbundna kostnader, om sådan resa påfordras.«

Fru Louise Aronsson intygade den 22 juni 1939 som bilaga till ansökan: »Fröken Erna Davidsohn är mig bekant genom sina olika barntransporter till Sverige. Ävenledes har jag genom vänner i Tyskland erhållit de bästa vitsord om hennes förträffliga egenskaper. Hon har i Tyskland befunnits vara en duktig doktor, har städse intresserat sig för judisk samhörighet och tagit del av socialarbetet efter bästa förmåga. Hon är en person av otadlig karaktär, ytterst ärlig och kommer säkerligen att vara till belåtenhet i sitt arbete. Hennes angenäma umgängessätt kommer alltid att vara henne till nytta i hennes förehavanden.« Erna Davidsohn fick avslag på sin första ansökan.

Förnyad ansökan om inresetillstånd inkom den 27 september 1939, och Erna Davidsohn refererade på nytt till bl a läkarna Ada Nilsson, Bertha Sandegren och Edgar Mannheimer, professorn Erik Wolff, direktörerna Gunnar Josephsson och direktör Aronsson. Från Mosaiska församlingen bifogades ett följebrev daterat den 11 augusti 1939 till ansökan: »... Doktor Davidsohn har vid flera tillfällen lett barntransporter, som hitkommit genom kommitténs förmedling. I hjälparbetet har kommittén lärt känna henne såsom

en synnerligen förtroendeingivande och pålitlig person, och kommittén anser sig därför för sin del böra tillstyrka hennes förenämnda ansökan.« Socialstyrelsen avstyrkte ansökan den 30 september och överlämnade den till Utrikesdepartementet, som avslag ansökan den 13 oktober.

Nytt försök gjordes den 24 januari 1940 via Mosaiska församlingens i Stockholms hjälpkommitté: »I detta ärende, vari framställningen även gjorts av läkarna Ada Nilsson, Bertha Sandegren och Edgar Mannheimer, tillåter sig kommittén ännu en gång framhålla, att Erna Davidsohns vistelse här i landet kan antagas bli av förhållandevis kortvarig art, enär formaliteterna för hennes utvandring till USA äro i ordning och hennes tur på invandringskvoten väntas infalla tämligen snart.« Man framhöll även att »doktor Davidsohn eventuellt kunde tänkas bli användbar för sjukvården i Finland«. Socialstyrelsen avstyrker för tredje gången ansökan den 13 februari 1940, och UD avslag den 28 februari 1940.

Hos Centrum Judaicum i Berlin finns senare uppgifter om familjen Davidsohn. Fadern dog den 27 september 1940, 75 år gammal. Erna Davidsohn framtogs sin läkarlegitimation och tvingades in i tvångsarbete, Zwangsarbeit.

Friedrich Strindberg beskrev 1945 i sin bok »Under jorden i Berlin« deportationen av judar från Berlin, som började hösten 1941: »Kvinnorna arbetade i fabriker, affärsmän och advokater sopade gatorna, och läkarna och professorerna skyfflade kol eller lastade potatis på järnvägen, och då natten kom väntade de oroligt i sina överfulla våningar på de tunga stegen i trappan och den gula möbelvagnen. --- De gula möbelvagnarna fortsatte att rulla genom Berlin varje natt. Fängelset i synagogan vid Lewetzowstrasse räckte inte längre till, ett annat måste inrättas vid Grosse Hamburger Strasse 26, en källare mellan Rosenthalerplatz och Alexanderplatz, så att inte mindre än 2 500 judar kunde infångas åt gången. Från de båda fängelserna rullade oupphörligt den gula möbelvagnen till stationen vid Pulitzerstrasse, där tomma boskapsvagnar redan stod och väntade med plats för 6 slaktdjur eller 50 judar.« [2]

Ernas moder fördes vid 76 års ålder till Grosse Hamburger Strasse 26 och sedan vidare den 21 september 1942 till Theresienstadt.

Yad Vashem, dokumentationscentret efter förintelsen i Jerusalem, noterar om Erna Davidsohn att hon tillsammans med sin syster var med på den sista transporten av judar som avgick från Berlin den 17 maj 1943 till Auschwitz. Av de 406 människorna på tåget skulle endast 5 överleva. I Berlin Archive fram-

kommer att det fanns tre kvinnliga läkare på denna transport. De var Erna Davidsohn, Paula Haymann och Lucie Adelsberger.

Lucie Adelsberger var den av de tre läkarna som överlevde. Hon beskrev i sin bok »Auschwitz, a doctors' story« från 1955 hur de fördes från fängelset på Grosse Hamburger Strasse 26 med lastbil till järnvägsstationen på Pulitzerstrasse, där 1 000 personer skuffades in i godsvagnar [3].

De kvinnliga läkarna fick vara i en sk medicinsk vagn. Avgången skedde på kvällen, resan tog 36 timmar. Vagnen var överfull. Avföringen spillde ut från hinkarna, stanken var obekvärlig, mjölken mödrarna hade med sig till barnen surnade, vattnet tog slut. Adelsberger minns passagerarna: Mamman som skrek efter sin scharlakanssjuke son som hon tvingades lämna; flickorna, 10 och 11 år gamla, som aldrig rest förut och hela tiden försökte titta ut; pappan med sin 2-åriga son; en man med svåra bensador på bår. Framme vid lägret på natten möttes de av de starka strålkastarna, och alla medelålders eller äldre fördes, svaga och sjuka, till selektion.

Lucie Adelsberger beskriver hur hon och de två övriga kvinnliga läkarna från transporten valdes ut på en gång för arbete i zigenarlägret och började där 21 maj med två ombyten uniformer och skyddsrockar. Lägersläkaren hälsade dem kollegialt och verkade som en vänlig man. Han visade på de dagliga uppgifterna, lovade nödvändiga instrument och relevant litteratur.

De förevisades sedan sjukavdelningen, där de skulle sova på två hösäckar i en avbalkning längst ner, övriga avsedda för patienter, med två smutsiga filter som två grannar, som dött i tyfus två timmar tidigare, just hade haft. De bad om desinfektion och fick till svar »inte som regel, ni kommer ändå att få tyfus«. En tysk sköterska förstod deras avsky och gav dem några fikon, som en grekisk zigenare lämnat efter sig. Sköterskan hade en säng med lakan, och hon erbjöd sig att dela den med dem. Väl i säng upptäckte de att sköterskan hade hög feber och löss. Tre dagar senare flyttades hon till avdelningen avsedd för tyfuspatienter. Överallt i lägret fanns plakat med texten »En enda lus betyder döden!«. Lössen fanns överallt.

I zigenarlägret fanns 16 000 människor. Arbetet började kl 04. Adelsberger sov på spisen, dricksvattnet var brunt. I medicinväg hade de två ampuller med kamfer, en flaska med digitalis, som skulle räcka en vecka, och ett vitt pulver som användes för diarré, såren i munnen och över huden.

Gunhild och Einar Tegen, som var ansvariga för en enkätstudie bland de överlevande som kom med de vita bussarna [4], förmedlar en berättelse från en 30-årig kvinna som överlevde zigenarlägret. »Jag arbetade även i zigenarlägret. I dubbelkojen låg män, kvinnor och barn upp till tio, elva personer – en hemsk syn. På och under sängen exkrementer, man fick ta bort dem med grepe. Dessa människor hade alla möjliga sjukdomar: tyfus, diarré, veneriska sjukdomar. Där fanns också gravida kvinnor.« Om tyfusedidemin skrev hon: »Till uppropet drog vakterskorna ut svårt sjuka kvinnor med tyfus och 40° feber, kraftlösa, orkeslösa kvinnor piskades med käppar, så att flera dog på stället. Deras kroppar lades fram inför ledet för att vi skulle se vad som väntade oss om vi ej kom ordentligt till uppropet i lägret. --- Sedermera arbetade jag inom lägret. Där var synen bedrövlig. I samma smala

NI MINA DÖDA

*Era drömmar har blivit föräldralösa
Natt döljer bilderna
Flygande i chiffer sjunger ert tal*

*Tankarnas flyktingskara
er vandrande kvarlätenskap
tigger vid min strand*

*Orolig är jag
mycket förskräckt
Att rymma skatten i mitt ringa liv*

*Själv ägare av ögonblick
hjärtklappning avsked
dödsår*

Var är mitt arv

Salt är mitt arv

Nelly Sachs

UTROTNINGSLÄGRET AUSCHWITZ, som det såg ut vid befrielsen i januari 1945.
Foto: IBL Bildbyrå

säng låg fyra kvinnor svårt sjuka i tyfus med diarré och bölder, skelett av människor. Den som nyss insjuknat låg bredvid sängen och väntade på en medsystems död, varefter hon tog dennas plats. Dödligheten var fruktansvärd. Dagligen bars 500–600 personer ut. Läkemedel fanns knappast. De sjuka låg utan hjälp. Vi stirrade förtvivlade och hjälplösa på de döende.«

Alla de tre kvinnliga läkarna fick tyfus, men endast Adelsberger överlevde. En av dem fick hjärntyfus. Adelsberger följdes av minnet av hennes lidande som ett perpetuum mobile, hur hon kastade sig naken, vred sig som en orm, vilt skrikande som en häst, med osammanhängande, stammande tal, snyftade oupphörligt tills hon slutligen dog mager som ett skelett. Den andra kvinnan fick buktyfus med ständig diarré och blodproppar i benen, och kunde inte ta sig till latrinen tillräckligt snabbt. Hon hånades och misshandlades av medfångar, till slut låg hon i sin egen avföring vid latrinen och ropade efter potatis och vitaminer innan hon dog.

Adelsberger hade vårdansvar, utan medicinsk utrustning eller mediciner, för sjukavdelningen i zigenarlägret i Auschwitz fram till att alla dödades i juli 1944. Hon fortsatte sedan som vårdare för barnen i kvinnolägret i Birkenau. Arbetet var mer pseudomedicinskt; att så gott man kunde ge omvårdnad, hävda annan ålder eller undervärdera sjukdom hos barnen för att de skulle undgå selektion och gasning, försöka rädda tvillingar som Mengele utsatte för experiment. Adelsberger överlevde dödsmarschern. Hon hamnade i Ravensbrück och till sist i Neustadt. Den 2 maj 1945 fick hon höra att de nu stod under Svenska Röda Korsets beskydd. På eftermiddagen nådde den första amerikanska jeepen lägret.

Sandlerska undersökningskommissionen konstaterade: »Enligt vad Mosaiska församlingens i Stockholm flyktningsektion uppgivit har C deporterats och antagligen omkommit. Flyktningsektionen, som bragt fallet till undersökningskommissionens kännedom, har gjort gällande att med hänsyn till de ömmande omständigheterna inresa bort medgivas.« Efter genomgång av tillgängliga handlingar redovisade Sandlerkommissionen sin slutsats: »Utrikesdepartementets vägrande av inresetillstånd för C synes kommissionen anmärkningsvärt.« [1]

Yad Vashems sista notering om Erna Davidsohn lyder: »Saknad i camp 38B i Auschwitz.«

»Wiedergutmachungsämter von Berlin« hade 1950 kartlagt banktillgångar och värdepapper efter Erna och Ilse Davidsohn. Sedan inga efterlevande kunde identifieras överfördes den 10 februari 1955 tillgångarna, sammanlagt 1 427 RM och värdepapper motsvarande 1 300 RM, till Jewish Trust Corporation for Germany Ltd.

Museet i Tempelhof-Schöneberg i Berlin annonserade år 2005 efter uppgiftslämnare om Erna Davidsohn. Ingen hörde av sig.

Ulf Högborg

professor, kvinnokliniken, Norrlands Universitetssjukhus, Umeå
ulf.hogberg@obgyn.umu.se